

ludzkości - właśnie ze względu na cechy swojej unikalności, łączącej germanicki idealizm z romańskim realizmem - ale daleki jest od jakiegokolwiek gloryfikowania cierpień Polaków, a odrodzenie uzależnia od twórczego czynu każdej jednostki i długiej pracy całego społeczeństwa.

Trzeba zaznaczyć, że program ten nie miał nic wspólnego z lojalizmem i myślą o współpracy z zaborcą.^{29/}

Jak już niejednokrotnie podkreślano w naszej literaturze, realizm zawsze cechował polską tradycję wychowawczą, stanowiąc jej drugą obok idealizmu, integralną część.^{30/}

Ideał Chowańny bliski jest też niewątpliwie tym tradycjom, a szczególnie racjonalistycznej myśli Oświecenia polskiego i obywatelskiemu ideałowi Komisji Edukacji Narodowej.^{31/}

Z całym naciskiem trzeba jednak stwierdzić, że źródła ideału wychowawczego Chowańny szukać należy w myśli burżuazyjno-liberalnej na zachodzie Europy, a nie w polskich tradycjach wychowawczych.

29/ St. Kempicki w swojej książce "Polskie tradycje wychowawcze", Warszawa 1936 na s. 42-43, analizując program pracy organicznej pozytywistów i szukając jego genezy zaznacza, że od utraty państwowości przez Polskę, realizm łączył się z polityką ugodową i z rezygnacją z czynnej walki o niepodległe państwo. Te dążności ugodowo-realistyczne widzi obok Królestwa Polskiego /polityka "filoaleksandrowska", Księstwo Lubelskie/ także na terenie Wielkopolski i Galicji. Jest to niesłuszne uogólnienie. Myśli tej zresztą Kempicki nie rozwija szerzej a charakterystyczne jest, że w książce w swojej nie wymienia Trentowskiego.

30/ "Nie dbała bowiem nasza ideologia o wychowanie oderwanych od życia intelektualistów, którzy by w swoich rozważaniach teoretycznych usiłowali przebudować świat cały, ale trzymając się ściśle ziemi i to tylko ziemi polskiej, dążyła do sprecyzowania ideału człowieka realnego, takiego jakiego wymagało w danym okresie rzeczywiste polskie położenie polityczne, kulturalne i moralne... Ten realizm widoczny we wszystkich poglądach naszych myślicieli wychowawczych, należy również zaliczyć do pocztu ich wielkich zasług." H. Kurdybacha - Staropolski ideał wychowawczy, Lwów 1938 s. 163

31/ Szereg myśli Trentowskiego można by bezpośrednio porównać z myślami o wychowaniu wypowiedzianymi przez Staszycę, np. "Raz na zawsze powiadam: natura człowieka wyraźnie ostrzega iż w jego edukacji wszystkie umiejętności teorii z doświadczeniem być mają łączone". St. Staszyc - Uwagi nad życiem Jana Zamojskiego, Edukacja, Pisma Filozoficzne i Społeczne, Warszawa 1954 t. I s. 19

"Róbcie z młodzieży szlacheckiej i miejskiej jeden naród. Wściecie między nimi niechęć. Zakorzeniajcie miłość." Przestrogi dla Polski/Głos do Nauczycieli w rozdz. Szlachta/. Tamże, s. 343